

Traba, Robert

Sesje naukowe w stulecie polskiego ruchu robotniczego

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 185-189

1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Robert Traba

SESJE NAUKOWE W STULECIE POLSKIEGO RUCHU ROBOTNICZEGO

W setną rocznicę Wielkiego Proletariatu, w Olsztynie zorganizowano dwie sesje naukowe.

Pierwsza z nich „Tradycje ruchu robotniczego na Warmii i Mazurach”, odbyła się 24 września 1982 roku w Domu Polskim w Olsztynie. Przygotowano ją staraniem Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego oraz Komisji Historycznej Komitetu Wojewódzkiego PZPR. Sesję otworzył dyrektor OBN — dr Jerzy Sikorski. W swym wystąpieniu podkreślił celowość podejmowania badań nad problematyką rozwoju ruchu robotniczego na Warmii i Mazurach. Wyraził również duże uznanie organizatorom, dr. Tadeuszowi Filipkowskiemu z OBN oraz doc. dr. Edmundowi Wojnowskiemu z Komisji Historycznej KW PZPR.

Pierwszą część obrad prowadził doc. dr hab. Kazimierz Wajda (Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń).

Referat — *Polski ruch robotniczy wobec problemu wschodniopruskiego* — przedstawił prof. dr hab. Wojciech Wrzesiński (Uniwersytet Wrocławski). Autor ukazał ewolucję poglądów polskich partii robotniczych na sprawę narodową Warmii i Mazur. Mówiąc o nurcie rewolucyjnym, przed pierwszą wojną światową, podkreślił przede wszystkim znaczenie poglądów Juliana Marchlewskiego na naturalną więź łączącą ziemie nad dolną Wisłą z całym jej dorzeczem. Stąd też popierał on pogłębianie samowiedzy narodowej na tym obszarze, uważając, że jest to pierwszy etap rozwijania świadomości politycznej proletariatu.

Następnie referent wyodrębnił dwa stanowiska teoretyków ruchu: reformistyczny i niepodległościowy. Zwolennicy pierwszego (Bolesław Limanowski i Leon Wasilewski) — głosili powstanie przyszłej Polski w granicach etnograficznych, czyli także z etnicznie polskimi ziemiami Prus Wschodnich. Przeciwnikiem tej koncepcji był Kazimierz Kelles Krauz, który dla ziem zaboru pruskiego domagał się jedynie autonomii. Odzyskanie niepodległości stworzyło nową sytuację determinującą polskie orientacje polityczne wobec problemu Prus Wschodnich. Socjaliści aktywnie występowali w obronie ludności polskiej znajdującej się w granicach państwa niemieckiego. Jednakże w całym okresie międzywojennym nie prowadzili oni systematycznych działań na rzecz rozwiązania problemów wschodniopruskich. Podejmowano jedynie próby sporadyczne, bez wyraźnej ciągłości programowej. W końcowej części wystąpienia prof. W. Wrzesiński omówił przełom w spojrzeniu na problem wschodniopruski, związany z powstaniem Związku Patriotów Polskich i Polskiej Partii Robotniczej. Założenia i działalność tych organizacji pozwoliły wprowadzić do programu polskiej lewicy rewolucyjnej postulaty odzyskania etnicznie polskich terenów w Prusach Wschodnich.

Doc. dr Zygmunt Lietz (Ośrodek Badań Naukowych, Olsztyn) wygłosił referat *Z tradycji niemieckiego ruchu robotniczego w Prusach Wschodnich w XIX i XX wieku*. Ze względu na obszerne ramy chronologiczne (od 1846 r. do drugiej wojny światowej) oraz ilość materiału faktograficznego, autor ograniczył się jedynie do wypunktowania najważniejszych wydarzeń z kształtowania się ruchu robotniczego na tym terenie. Pierwszą organizacją o charakterze robotniczym był działający w Królewcu, w latach 1848—1850, Związek Robotniczy. Mimo krótkiego okresu istnienia dał on początek i podstawy do dalszego rozwoju organizacji, które stanowiły stopień pośredni do partii socjalistycznej. Referent podkreślił, że zasadnicze znaczenie dla socjaldemokracji miały bismarckowskie „ustawy antysocjalistyczne”. Po okresie restrykcji Socjaldemokratyczna Partia Niemiec (SPD) jeszcze bardziej okrzepła. Tezę tę mówca udokumentował konkretnymi danymi, ukazującymi wzrost zwolenników polityki SPD (głównie dane z wyborów parlamentarnych).

Obszerną część wystąpienia zajęło omówienie działalności Komunistycznej Partii Niemiec. Znaczenie jej na terenie Prus Wschodnich największe było w okresie wrzenia rewolucyjnego w 1918 roku. Jeszcze w latach dwudziestych odbywały się, pod wpływem komunistów, liczne manifestacje oraz wiece w celu wywołania strajku generalnego. Działania te nie przyniosły jednak spodziewanych efektów. W ich wyniku zaostrzono natomiast restrykcje wobec działaczy partyjnych. Postawę obu partii robotniczych wobec rządów hitlerowskich, ze względu na brak dostatecznej ilości materiałów źródłowych, autor przedstawił jedynie w ogólnym zarysie.

Po krótkiej przerwie przewodnictwo sesji objął prof. dr hab. Jerzy Danielewicz (Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń). W tej części obrad wygłoszono 3 referaty.

Doc. dr Edmund Wojnowski omówił *Rolę PPR i PPS w życiu politycznym Olsztyńskiego w latach 1945—1948*. Referent zaznaczył, że nie sposób mówić o narodzinach polskiego życia politycznego na obszarze dawnych Prus Wschodnich bez skrótowego zasygnalizowania zjawisk politycznych poprzedzających przejęcie tych ziem przez polską administrację. Poruszył też nieźmiernie ważki problem statusu ludności autochtonicznej i napływowej oraz trudności organizacyjne i kadrowe pierwszych organów władzy. Poprawę tego stanu rzeczy łączył autor z powołaniem na stanowisko Pełnomocnika Rządu na Okręg Mazurski dr. Jakuba Prawina. Jego przyjazd do Olsztyna zwykło się uważać za początek polskiego życia politycznego na tym terenie. Szczególną uwagę w dalszym toku swego wystąpienia poświęcił walce politycznej między partiami robotniczymi a Polskim Stronnictwem Ludowym od jesieni 1945 roku do stycznia roku 1947 (wybory do Sejmu Ustawodawczego) oraz walce ze zbrojnym podziemiem. Ilustracją tego były dane ukazujące liczebność zbrojnego podziemia oraz ofiar jego działalności.

Mgr Tadeusz Baryła (Ośrodek Badań Naukowych, Olsztyn) w pierwszej części referatu, zatytułowanego *Polskie partie robotnicze wobec problemu ludności rodzimej na Warmii i Mazurach w latach 1945—1948*, przedstawił ogólne uwarunkowania postaw wielkich mocarstw wobec Prus Wschodnich oraz pogląd na tę sprawę rządu polskiego w Londynie i Krajowej Rady Narodowej. Mówca wykazał błędy, jakie popełniał Rząd Tymczasowy, zbyt optymistycznie oceniając sytuację demograficzną Warmii i Mazur. Optyzm wynikał ze słabej znajomości problemów ludności rodzimej na tym obszarze. Nie było też ogólnie przyjętej, koncepcji polityki wobec tej ludności. Jakub Prawin mu-

siał więc sam wypracować program działań. Na mocy zarządzenia z 24 kwietnia 1945 roku, za Mazurów i Warmiaków uważano nie tylko świadomych swej polskości, ale i tych którzy oświadczyli, iż są Warmiakami bądź Mazurami. Zarządzenie to, jak i późniejsze próby ujednoczenia systemu weryfikacji ludności polskiej nie mogły być jednak w pełni zrealizowane ze względu na praktykę działania, która stała się domeną niższych władz administracyjnych.

Drugą część sesji zakończył dr Tadeusz Filipkowski (Ośrodek Badań Naukowych, Olsztyn) referatem — *Polityka oświatowa i kulturalna na Warmii i Mazurach w latach 1945—1948*. Autor przedstawił to zagadnienie na tle ogólnopolskiej sytuacji oświatowej pierwszych lat po wojnie. Wśród administracji szkolnej i Związku Nauczycielstwa Polskiego największe wpływy miało wówczas PSL. Obrazowały to dane liczbowe o przynależności nauczycieli do PSL, PPS i PPR. Wpływy PPR zaczęły rosnać dopiero po obsadzeniu przez jej działaczy kierownictwa resortu oświaty i przeprowadzeniu radykalnych zmian personalnych w obsadzie administracji szkolnej. Omawiając rolę i znaczenie Ogólnopolskiego Zjazdu Oświaty (Łódź, 18—22 czerwca 1945 r.) referent stwierdził, że zjazd nie rozwiązał całkowicie sporu o program nowej szkoły.

Na ostatnią część obrad, której przewodnictwem objął prof. dr hab. W. Wrzeński złożyło się wystąpienie dr. Bohdana Łukaszewicza, komunikat mgr Ewy Korc oraz dyskusja nad całością poruszonych zagadnień.

Dr Bohdan Łukaszewicz (Ośrodek Badań Naukowych, Olsztyn) w referacie — *Robotnicy w olsztyńskiej organizacji wojewódzkiej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w latach 1948—1954* — przedstawił przemiany ilościowe i strukturalne olsztyńskiej wojewódzkiej organizacji partyjnej.

Mgr Ewa Korc (Wojewódzkie Archiwum Państwowe, Olsztyn) w komunikacie *Materiały źródłowe do dziejów ruchu robotniczego w Prusach Wschodnich w latach 1933—1945 w zasobie Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Olsztynie* ukazała niedostatki oraz możliwości tkwiące w dziedzinie badań nad historią ruchu robotniczego w okresie rządów hitlerowskich w Prusach Wschodnich. Ze względu na znikomy stan zachowania oraz rozproszenie tematyczne akt, zaproponowała własny porządek rzeczowy, z podziałem na następujące tematy: — Metody zwalczania ruchu robotniczego; — Areszty, inwigilacje i obozy koncentracyjne; — Partie, organizacje i związki polityczne; — Międzynarodowy ruch robotniczy; — Czasopisma, druki ulotne; — Przechwycone przez gestapo materiały pisemne ruchu robotniczego; — Informacje konfidentów.

W dalszej części wypowiedzi mgr Ewa Korc przeszła do krótkiego omówienia dokumentacji składającej się na poszczególne grupy tematyczne.

W dyskusji prof. dr hab. Jerzy Danielewicz poruszył temat roli PPR w przeprowadzeniu reformy rolnej, na przykładzie województwa pomorskiego. Określone ramy tematyczne oraz czasowe sesji pozwoliły na szkiecowe jedynie omówienie zagadnienia.

Dr Jan Golec (Akademia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Warszawa) nie zgodził się z tezą doc. E. Wojnowskiego dotyczącą partnerskich stosunków PPR z PPS oraz danymi o liczebności zbrojnego podziemia. Według niego PPR postawiła na dominację, a tytuł do sprawowania władzy wynikał — jego zdaniem — z wkładu, jaki partia wniosła w walkę z okupantem. Przejawem tej dominacji była partycypacja w sprawowaniu władzy. Dr J. Golec przedstawił najnowsze dane, z których wynika, że podziemie w Olsztyńskim liczy-

ło około 1,5 tys. osób w 80 nielegalnych organizacjach i bojówkach. Na ziemiach zachodnich i północnych silniejsze podziemie było jedynie na Dolnym Śląsku. Mówca zaakcentował także ścisły związek reakcyjnego podziemia z Polskim Stronnictwem Ludowym. Na zakończenie dr J. Golec ustosunkował się krytycznie do ujęcia tematu przez dr. Bohdan Łukaszewicza.

Doc. dr Z. Lietz omówił rolę PPS oraz jej agendy OMTUR w organizowaniu amatorskiego życia artystycznego w województwie olsztyńskim.

Dr Andrzej Sakson (Akademia Rolniczo-Techniczna, Olsztyn) zakwestionował prawidłowość użycia przez mgr. T. Baryłę określenia „organizacje separatystyczne ludności rodzimej” w odniesieniu do Warmii i Mazur w latach 1945—1948.

Do postawionych w dyskusji problemów jako pierwszy ustosunkował się doc. dr E. Wojnowski. Wyjaśnił on, że nieprecyzyjne dane zawarte w jego referacie są wynikiem trudności w dotarciu do materiałów źródłowych. Zgłosił też wątpliwości, co do tezy o taktycznym charakterze partnerstwa PPR z PPS. Trudno mówić jednoznacznie o dominacji PPR, gdyż w niej samej istniały dwie tendencje. Pierwsza rzeczywiście dążyła do monopolizacji, jednak druga wyraźnie zmierzała ku partnerstwu. Jeżeli używa się określenia sekciarstwo, to można je właśnie odnieść do tej grupy, która nie uznawała partnerstwa z PPS.

Mgr T. Baryła zaznaczył, że użytym przez niego określeniem „organizacje separatystyczne” posługiwano się w dokumentach Ministerstwa Ziemi Odzyskanych i Polskiego Związku Zachodniego celem ukazania zagrożenia, jakie widziano w budzeniu się więzi regionalnych wykraczających poza koncepcję Ministerstwa Ziemi Odzyskanych i Polskiego Związku Zachodniego, a przede wszystkim partii robotniczych.

Prof. W. Wrzesiński, zamykając dyskusję nad pojęciem separatyzmu, dodał, że w sporze tym nakładają się dwa różne pojęcia. Po pierwsze pojęcie o charakterze prawnym, a z drugiej strony kategoria polityczna, która w różnych okresach miała określone treści. Podsumowując prof. W. Wrzesiński stwierdził, że nie można uznać, jakoby sesja wyczerpała wszystkie zagadnienia wynikające z jej zakresu i wskazała pełny zestaw problemów badawczych, które muszą być w przyszłości poruszone. Niektóre kierunki i możliwości nowych badań uwypuklono w komunikacie mgr Ewy Korc oraz — mimo braku warstwy interpretacyjnej — w wystąpieniu dr. B. Łukaszewicza.

Druga z wymienionych we wstępie sesji, odbyła się 29 września 1982 roku. Miała ona charakter popularno-naukowy, a jej organizatorem był Komitet Wojewódzki PZPR.

Zaproszonych gości oraz pozostałych zebranych przywitał I sekretarz KW PZPR w Olsztynie Jan Laskowski.

Sesję otworzył referat doc. dr. Norberta Kołomejczyka (Centralne Archiwum KC PZPR, Warszawa) *Myśl polityczna ruchu robotniczego w sprawie zagospodarowania i powrotu ziem zachodnich i północnych*.

Następnie doc. dr. Edmund Wojnowski przedstawił referat omówiony wyżej, a dr Bohdan Łukaszewicz mówił o *Strukturze socjalnej PZPR w latach 1948—1954*.

Po przerwie odczytano 4 komunikaty. Dr Stanisława Bieńkowska (Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Olsztyn) mówiła o roli PPR i PZPR w działalności osadniczej. Zwróciła uwagę na żywiołowość akcji osadniczej do roku 1948. Na teren Warmii i Mazur w tym okresie przybyło 299 843 repatrian-

tów i przesiedleńców. W następnych latach, gdy zabrakło już niezniszczonych zagród powołano specjalistyczne przedsiębiorstwa budownictwa wiejskiego, które do 1957 roku wyremontowały 4250 obiektów gospodarczych.

Dr Krystyna Nowosielska (Akademia Rolniczo-Techniczna, Olsztyn) scharakteryzowała działalność organizacji młodzieżowych: ZWM, ZMW „Wici”, OMTUR, ZMD). Mgr Tadeusz Kochanowski (Komisja Historyczna Związku Bojowników o Wolność i Demokrację) przedstawił genezę i rozwój ZMD, a dr Kazimierz Kulesza (Urząd Wojewódzki, Olsztyn) rolę partii robotniczych w tworzeniu MO i UBP.

Na zakończenie głos zabrał jeden z weteranów ruchu robotniczego, Michał Bielina, który opowiedział o własnych przeżyciach, trudach i zaangażowaniu ludzi tworzących nową rzeczywistość na Warmii i Mazurach. Nawiązując do tego wystąpienia, organizatorzy sesji zwrócili się do wszystkich działaczy o spisywanie swoich wspomnień i przesyłanie ich na konkurs ogłoszony i organizowany przez KH KW PZPR oraz Ośrodek Badań Naukowych w Olsztynie.